

Metode active în predarea romanului românesc modern

Studiu de caz: Mircea Eliade

ELENA-DANIELA IVAN

**Metode active în predarea
romanului românesc modern**

Studiu de caz: Mircea Eliade

EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2015

Referent științific: Prof. univ. dr. Nicolae Rotund

Redactor: Gheorghe Iovan

Tehnoredactor: Ameluța Vișan

Coperta: Monica Balaban

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

IVAN, ELENA-DANIELA

Metode active în predarea romanului românesc modern : studiu de caz : Mircea Eliade /

Elena-Daniela Ivan. - București : Editura Universitară, 2015

Bibliogr.

ISBN 978-606-28-0247-9

821.135.1.09-31

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/978-6062802479

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2015

Editura Universitară

Editor: Vasile Muscalu

B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București

Tel.: 021 – 315.32.47 / 319.67.27

www.editurauniversitara.ro

e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021-315.32.47 / 319.67.27 / 0744 EDITOR / 07217 CARTE

comenzi@editurauniversitara.ro

O.P. 15, C.P. 35, București

www.editurauniversitara.ro

CUPRINS

Cuvânt înainte	7
Argument	10
Capitolul I: Importanța studierii literaturii române în liceu	12
Capitolul II: Considerații asupra romanului românesc interbelic	14
II.1 Opinii din perioada interbelică despre situația romanului românesc	14
II.2 Modernitatea romanescă interbelică sau „a doua bătălie canonică”	26
II.3 Canonul școlar	28
Capitolul III: Locul romancierilor canonici în manualele școlare	31
Capitolul IV: Metode, strategii, procedee folosite în scopul modernizării procesului de învățământ și îmbunătățirii programei școlare	75
Capitolul V: Mircea Eliade - romancier	98
V.1 Personalitatea lui Mircea Eliade	98
V.2 Mircea Eliade și conceptul de autenticitate	100
V.3 „Romanul românesc al adolescenței”	116
V.4 Romane ale lui Mircea Eliade incluse în programa și manualele școlare	117
V.4.1 Mircea Eliade, „Romanul adolescentului miop” ...	117
V.4.2 Mircea Eliade, „Maitreyi”	130
Capitolul VI: Naratologie – aplicații	142
Concluzii	188
Bibliografia selectivă	190
Anexe	193

CUVÂNT ÎNAINTE

Recentul volum al profesoarei Ivan Elena-Daniela, Metode active în predarea romanului românesc modern. Studiu de caz: Mircea Eliade, este, cu micile modificări impuse direct sau sugerate de o editură, lucrarea metodico-științifică pentru acordarea gradului didactic I. Într-un climat efervescent conferit de numeroasele cadre didactice conștiente de necesitatea propriilor eforturi pentru continuarea procesului de modernizare a învățământului, de îmbunătățire și îmbogățire a programelor și manualelor școlare, inițiativa de a publica rezultatele activității lor de cercetare trebuie văzută și apreciată ca un act salutar. În pofida unor privațiuni care afectează stânenitor educația și învățământul nostru, putem vorbi despre o sintonie la nivelul celor de la catedră în domeniul specialității, ce se finalizează cu studii necesare - instrumente eficiente și, totodată, stimulente în străduința de formare didactică, filologică, științifică etc.

Ivan Elena-Daniela se află la a doua apariție editorială după Portofoliul elevului. Genul epic.

Prezenta lucrare se caracterizează structural printr-o strânsă relație a considerațiilor de ordin metodic-teoretic și aplicativ - cu finalitatea unei participări intense și active a elevilor la ore (dinamica didactică), cu aprecierile referitoare la operele literare supuse investigației (dinamica științifică). La baza celor două „segmente” stă o temeinică pregătire teoretică de ordin metodic, literar și cultural.

Un „Argument” succint dar liminar anunță scopul acestui demers din perspectivă metodică și critică, cu un corolar așteptat: includerea lui Mircea Eliade în rândul scriitorilor canonici. Se deschide perspectiva unei lucrări omogenizate prin metoda abordată și tematica supusă unor analize „revelatorii”, ca în capitolul „Naratologie - aplicații”, care încheie atât de util teza. Informația deosebit de bogată în domeniu oferă șansa unor comentarii acribice referitoare la anumite perioade aflate sub presiunea unor concepte, cum este canonul literar, a unor opinii, a unor abandonări și reveniri sub o altă denotație. Sunt aprecieri ce sporesc interesul lecturii, mutațiile sprijinind caracterul dinamic al disciplinei. Contextualizând opera literară a lui Mircea Eliade, capitolul despre romanul românesc interbelic abordează câteva dintre opiniile critice referitoare la situația romanului nostru din această perioadă, despre modernitatea românească sau, în

formulare manolesciană, „a doua bătălie canonică”, completată de subcapitolul „Canonul școlar”, urmată, firesc și convingător, de capitolul al III-lea intitulat „Locul romancierilor canonici în manualele școlare”, unde intervențiile, sugestiile, soluțiile propuse se dovedesc benefice.

Autoarea și-a asimilat temeinic lecturile bogate, selective, totuși, unele fiind adevărate repere. Aceasta îi permite să apeleze la „voci” critice de recunoscută prestanță, precum Eugen Lovinescu, G. Călinescu, Garabet Ibrăileanu și alții, ca și la opiniile unor romancieri, printre aceștia numărându-se Liviu Rebreanu, H.P-Bengescu, Camil Petrescu, Mihail Sebastian, Mircea Eliade, desigur, etc., cu o concluzie, să-i spunem proprie, de reținut: „Discuțiile și disputele referitoare la roman în general („moartea romanului”, „antiromanul”, „noul roman”...), ca și cele despre romanul românesc continuă și în zilele noastre, îndeosebi prin pozițiile criticilor. Indiferent de tematică, de personaj, de „axa stilistică”, romanul rămâne specia în proză cu o mare priză la cititorul contemporan.

Acestor observații, corecte, li se adaugă altele despre canon, despre importanța Studiului de caz, ca metodă activă cu rol formator, aplicabilă în mai multe domenii, inclusiv cu limitele impuse de timpul necesar de pregătire etc.

Cu referire la canonul românesc, din cuprins se desprinde limpede interesul acordat acestui concept, faptul că profesoara Ivan Elena-Daniela pledează pentru includerea lui Mircea Eliade între scriitorii români canonici, situație datorată rezervelor ultimilor doi creatori de canon literar la noi. Mă refer la G. Călinescu (în Istoria... sa declara: „Ceea ce-i lipsește lui Mircea Eliade e talentul literar, credibilitatea onirică, inefabilul lingvistic”) și Nicolae Manolescu (în Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură nu-l trece printre marii scriitori interbelici, cu o concluzie restrictivă: „Îi vor izbuti romancierului câteva nuvele și două romane în care e mai degrabă un povestitor, la persoana I (dar nu neapărat) decât un constructor de universuri umane obiective”. Să notăm că minusurile detectate de cei doi mari critici nu le regăsim neapărat în viziunea lui Harold Bloom, care puncta: „O puternică originalitate literară și capacitatea de a subsuma tradiția sunt caracteristicile textelor canonice”.

„Canonul literar” este un concept cu viața lui proprie - adică, după cum spunea Hegel despre concepte, „se nasc, evoluează, se înmulțesc și câteodată dispar”. Este firească atenția acordată, după inflația critică, teoretică, editorială despre postmodernism. Perfect încadrabilă, cum am spus, hegelian. Modificări, deci revizuirii, sunt necesare dacă se au în vedere condițiile specifice ale unor perioade, datorate îndeosebi anumitor presiuni de ordin ideologic. Eliminări și noi propuneri de „canonizare” se vor recepta

în mod cert. Disputele, iată și la nivelul celor ce slujesc în mod direct învățământul, mi se par necesare și utile.

La un bun standard teoretic și aplicativ se situează și densul subcapitol „Mircea Eliade și conceptul de autenticitate”. Trimiterile la autori reprezentativi în domeniu, inclusiv la opiniile lui Eliade și ale altor romancieri „autenticiști”, observațiile vizând căutările și tentațiile unei noi tipologii moderne românești, comentariile din aceste perspective la cele două romane au calitatea de a nu fi constrângătoare. Dimpotrivă, așa spune, invită la noi poziționări. Ca și în amplul segment didactic, unde studiul de caz văzut ca metodă, bine structurată și condiționată de textul literar selectat, este aplicat, în relație cu alte procedee și cu discernământ, în analiza numeroaselor fragmente propuse de autorii unor manuale alternative. Metoda (sau procedeul, așa spune) reavizează, într-o viziune complexă, mai vechile procese literare (nelipsite, totuși, nici acum), de acum câteva zeci de ani la care s-a renunțat destul de repede pentru o bună perioadă. Probabil că erau epuizante pentru capacitatea creativă a elevilor, orientați spre alte îndeletniciri și orizonturi. Oricum, constatasem că la argumentul estetic nu prea se făcea apel. S-a creat un vacuum, suplinit cu mai mult succes prin propunerea lansată de Universitatea Harvard având o finalitate bine precizată, și anume de a implica pe cei ce o aplică în mod activ în probleme care țin de societate și de existență. Rezultatele aplicării studiului de caz sunt convingătoare și autoarea propune câteva opere analizate astfel semnate de H. P-Bengescu, G. Călinescu sau un subiect sinteză ca „Succesul romanului în perioada interbelică”.

Concluziile care confirmă materializarea obiectivelor propuse în „Argument”, bibliografia selectivă, corect structurată, actualizată și respectând rigorile filologice, cele 7 anexe de certă utilitate încheie acest discurs metodic și critic bine articulat ce impun finețea analizei și capacitatea de a realiza sinteza aptă să reconstituie întregul. Păstrând un echilibru decent între aspectele impuse de aparatul teoretic, finalitățile avute în vedere și propriile opinii, volumul Metode active în predarea romanului românesc modern. Studiu de caz: Mircea Eliade, de Elena-Daniela Ivan, se va bucura, am convingerea, de o bună receptare de către cei interesați direct. Și nu doar.

prof. univ. dr. Nicolae Rotund

ARGUMENT

Lucrarea metodică-științifică își propune să faciliteze elevilor de liceu accesul la proza românească a lui Mircea Eliade, care tratează două teme fundamentale ale literaturii: a adolescentului aflat în momentul luării unei decizii posibil hotărâtoare pentru destinul său și cea erotică, analizată prin psihologia principiului feminin asiatic și a celui masculin, european. Evidențierea trăsăturilor particulare, observațiile ce se desprind, concluziile vor avea o bază teoretică necesară într-un asemenea demers, ca și o perspectivă de investigare metodică inclusă în titlul tezei - „studiul de caz”.

La nivel didactic voi evidenția demersurile în sprijinul continuării procesului de modernizare a învățământului, așa cum se realizează în activitatea la clasă. Prezentarea unor metode, procedee, strategii didactice, tehnici de evaluare vrea să evidențieze nu doar achizițiile făcute în domeniul teoriei didactice, ci și posibilitatea de a le pune în aplicare.

Capitolele își propun și o privire de ansamblu (sinteză), cum sunt cele referitoare la personalitatea literară a lui Mircea Eliade, receptarea operelor avute în vedere, considerațiile asupra romanului românesc interbelic, importanța studierii literaturii române în liceu, metode și procedee didactice, opinii teoretice cu privire la portretul literar ca nouă formă (specie) a literaturii, ca și grilele de lectură aplicate la nivelul celor două romane (analiza). Sunt propuneri ce pot fi considerate și premise ale cercetării de față, deoarece urmăresc locul lui Mircea Eliade în contextul romanului interbelic, etapele receptării critice ale operei scriitorului, identificarea modalităților de receptare didactică în manualele școlare, formularea unor scopuri precise în proiectarea și realizarea procesului de învățământ. Cu privire la ipoteza cercetării, avem în vedere temele fundamentale ale celor două romane și modalitatea prin care îi putem determina pe elevi să înțeleagă nu doar rolul instructiv și educativ al literaturii în general, al romanului în special, ci și impunerea unor personaje remarcabile.

Cu referire la competențele generale, am în vedere stabilirea cadrului de referințe pentru stabilirea și aplicarea metodelor apte să stimuleze receptarea romanului românesc, definirea competențelor școlare în receptarea textului literar, a personajului literar proiectat din unghiuri diverse.

Concluziile, bibliografia și anexele încheie lucrarea care și-a propus să ofere un studiu asupra adolescenței, feminității, eroticii în două dintre romanele lui Mircea Eliade, scriitorul care, în opinia mea, trebuie inclus în rândul celor canonici.

CAPITOLUL I

IMPORTANȚA STUDIERII LIMBII ȘI LITERATURII ROMÂNE ÎN LICEU

Proces complex și de durată, studierea limbii și literaturii române în școală este reglementată în documentele Consiliului National pentru Curriculum (MECT-CNC) și se subordonează finalităților la nivelul fiecărui ciclu de învățământ, ca și obiectivelor ciclurilor curriculare. Ele derivă din idealul educațional, în conformitate cu precizarea din Legea Învățământului „care prevede dezvoltarea liberă, integrală și armonioasă a individualității umane, formarea personalității autonome și creative”¹.

Importanța studierii limbii și literaturii române în perioada liceală este deosebită în procesul continuu de constituire a personalității elevilor, în formarea acelor deprinderi și abilități indispensabile societății pentru care se pregătesc. Prin accesul la acele modele exemplare pe care literatura le poate oferi se facilitează relația cu ceilalți, se impune o permanentă actualizare, ridicare și consolidare a nivelului de cunoaștere atât de necesare într-o participare activă la viața socială.

În procesul instructiv-educativ literatura are un rol important, deoarece contribuie la cultivarea sensibilității elevilor, la nuanțarea exprimării orale și scrise. Se evidențiază accentul pus pe formarea unor competențe, abilități de receptare a unor texte diferite și de practicare a diverse tipuri de lectură. Școala are menirea de a-i ajuta pe elevi să-și formeze gustul și interesul pentru lectură, să stimuleze gândirea autonomă, reflexivă și critică a elevilor în raport cu textul.

Obiectivul final al studiului literaturii în școală este acela de a forma din elevi cititori de literatură, oameni cu deprinderea de a citi permanent, capabili să recepteze mesajele transmise de operele literare și să adopte o atitudine personală față de lectură. Literatura română ocupă un loc însemnat în planul de învățământ al școlii de cultură națională.

Studierea limbii, a literaturii contribuie considerabil la formarea competențelor de comunicare, o adevărată îndatorire în lumea contem-

¹ Curriculum Național pentru învățământul obligatoriu. Cadru de referință, Editura Corint, București, 1998, p. 3.

porană, pentru orice activitate profesională viitoare. De aceea, elevii trebuie să se exprime corect, clar și coerent, să știe să folosească proprietatea termenilor, să asculte, să înțeleagă și să producă mesaje orale și scrise în diferite situații de comunicare, să primească și să transmită cunoștințe și idei formulate limpede, cu precizie și într-un stil adecvat. Totodată, scopul studierii limbii și literaturii române este și acela de a contribui esențial la formarea unor personalități puternice, la o independență bine înțeleasă, căci exemplele pozitive și convingătoare pe care ni le oferă operele literare - ca și cele negative, de asemenea, prin opoziție - sunt numeroase pentru fiecare vârstă a omului și a omenirii. Sunt personalități capabile de discernământ și de acel spirit critic în măsură să-și argumenteze opțiunea (opțiunile), având conștiința propriei identități culturale. În perioada anilor de liceu importanța însușirii corecte a limbii, a literaturii române este marcată de procesul de transformare a elevului ca ființă socială dotată cu sensibilitate estetică și cu atitudini corecte, prin sentimentele dobândite și predispoziția de a acționa. Îndeosebi prin orele de literatură sunt cultivate valorile, adică stratul cel mai profund al structurii noastre cognitive, care dictează modul de a proceda, comportamentul socio-cultural. Liceului în general, orelor de limbă și literatură mai aparte - cadru organizat al instrucției și educației până la maturizare - le revine rolul de topos al organizării cunoștințelor și conștiințelor unificate și raportate la valorile generale ale societății. Pentru concretizarea acestor finalități este necesară o diversificare a metodelor și instrumentelor de evaluare aplicate în procesul didactic. Orele de limbă și comunicare, cele de literatură impun, cu precădere la anii de liceu avansați, realizarea unor studii de caz care, în strânsă legătură cu aprofundarea textului literar, îi implica pe elevi în dezbateri, într-o „învățare a învățării”. Parcurgerea literaturii istoric și tematic, conștientizarea rolului limbii impun, pe lângă cunoașterea unor repere fundamentale ale fenomenului cultural românesc și, în consecință, formarea unei imagini de ansamblu în domeniu, exersarea unei gândiri critice și autonome a elevilor. De aici intervine dezvoltarea competențelor de comunicare și de lectură cu referire la anumite opere literare.

În spiritul respectării importanței studierii disciplinei noastre, a paradigmei programelor de limbă și literatură română pentru liceu, care este comunicativ-ficțională, voi avea în vedere studiul integrat al limbii, al comunicării și al operei literare în domeniile: limbă și comunicare, literatură, concepte operaționale.

CAPITOLUL II

CONSIDERAȚII ASUPRA ROMANULUI ROMÂNESC INTERBELIC

II.1 Opinii din perioada interbelică despre situația romanului românesc

Problematika romanului a fost îndelung abordată în ultima sută de ani, cu multe interpretări contradictorii. Ar fi imposibil să i se dea o definiție generală clară, întrucât „romanul e un gen etern, mult mai vechi și mult mai rezistent în mod curent, mult mai puțin supus transformărilor decât s-ar părea, că el se bazează pe sentimentul de expectație pe care îl trezește publicului, fiind esențialmente „o povestire”, cu funcțiune concomitent informativă și deconectantă”².

S-a spus că romanul derivă din epopeea antică, dar dacă în poemele homerice domină relația om-divinitate, în această specie acțiunea umană este tratată în mod special. „Romanul se alimentează din marele bazin al vieții”³, izvorăște din ea și îi valorifică toate experiențele. Românii nu au avut un Homer care să creeze epopee, însă a existat genul popular care a creat balade ce au constituit premise pentru nuvele. În perioada sămănătoristă nuvelele au ocupat un loc de frunte, defavorizând romanul care întârzia să apară. Dezvoltarea unilaterală a literaturii noastre, care a dus culmile clasicității la un număr restrâns de genuri și specii literare, se resimțea acut în secolul al XIX-lea în maturizarea tardivă și lentă a romanului.

Pentru Eugen Lovinescu sincronizarea literaturii române cu literaturile europene occidentale, însemna, înainte de toate, afirmarea spiritului de obiectivitate și analiză, intelectualizarea opticii scriitoricești și întoarcerea privirii nostalgice de la realitățile rurale, de care nu se putea detașa literatura „țăranistă” de orientare sămănătoristă și poporanistă, spre

² E.M. Forster, *Aspecte ale romanului*, în *Postfață*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1968, p. 177.

³ Pompiliu Constantinescu, *Romanul românesc interbelic*, Editura Minerva, București, 1977, p.7.

subiecte din viața citadină, care îi solicită scriitorului mai multă luciditate, reflexivitate, spirit de observație. Criticul explica deficiențele romanului românesc de atunci, prin faptul că „literatura noastră este încă în faza lirică”, de aceea „sub aparență epică, romanele românești sunt, în realitate, creațiuni obiective în care scriitorii își fixează momentele vieții și suferința lor”⁴. Romanul s-a confruntat de-a lungul timpului cu două inconveniente: documentul pitoresc și lirismul. Romanticii au cultivat cititorilor de romane gustul pentru laturile excepționale și zguduitoare ale vieții. Romancierul realist, în trecerea de la romantism la realism, a trebuit să se ferească de posibilele învinuiri de lipsă de gust estetic, de inspirație, proprii doar scriitorilor mediocri.

Evoluția romanului românesc evidențiază efortul de a se cuceri niveluri mai profunde, dar și complexe ale realității obiective. Romanul lui Nicolae Filimon (1863) poate fi considerat actul de naștere pentru această specie literară. Însă, până la apariția *Ciocoilor vechi și noi*, nu se poate ignora faptul că în 1705, Dimitrie Cantemir realizase *Istoria ieroglifică* ce conține elemente românești, Mihail Kogălniceanu scrisese *Tainele inimii*, iar Mihai Eminescu, *Geniu pustiu*.

În a doua perioadă, care durează până la apariția romanului *Ion* de Liviu Rebreanu, romanescul își schimbă structura, prezentând o formă a verosimilității. Scriitorii pun mai mult accent pe tipicitatea umană, iar *Dan* de Al. Vlahuță, *Ciclul Comăneștenilor* al lui Duiliu Zamfirescu, *Arhanghelii* lui Ion Agârbiceanu, *Mara* lui Ioan Slavici se apropie de modelul european în perioada sa secundă.

Maturizarea romanului românesc interbelic a fost influențată de anumiți factori, dintre care se amintesc: mutațiile fundamentale în mentalitatea culturală (psihanaliza lui Sigmund Freud, „instituționalismul” lui Henri Bergson, „fenomenologia” lui Edmund Husserl) și în mentalitatea literară, schimbarea percepției asupra speciei literare (literatura nu mai este considerată divertisment), stimularea scriitorilor și a lectorilor pentru problema romanului prin dezbaterele și articolele din presa vremii, dar și apariția unei generații de prozatori talentați.

Procesul de modernizare a literaturii române și de sincronizare a ei cu literatura europeană⁵ se desăvârșește în perioada interbelică, care „echivalează cu apariția și impunerea romanului românesc modern. Este vârsta maturității depline și a europenizării unei forme literare, care, de acum înainte, acaparează centrul universului și cunoaște cele mai

⁴ Apud Aurel Sasu, Mariana Vartic, *Bătălia pentru roman - Antologie*, Editura Albatros, 1997, p.34.

⁵ Procesul este semnalat de Eugen Lovinescu în două cărți de referință: *Istoria literaturii contemporane - 1926-1929* și *Istoria civilizației românești moderne - 1924-1925*.

spectaculoase experiențe estetice”⁶. În romanul românesc interbelic coexistă modele epice, care s-au confruntat neîntrerupt - „modelul narativ obiectivat și modelul narativ experimental”⁷, iar modelul narativ obiectivat (sau balzacian) reprezintă emblema modernității.

Specie cu cel mai întârziat ecou la noi, romanul devine acum un adevărat parvenit. Se repetă astfel, la nivelul literaturii române, situația altor literaturi, dar acolo în timp oportun: „Ca un adevărat parvenit, romanul a obținut un succes extraordinar într-un timp foarte scurt pe seama cuceririlor dobândite pe teritoriile vecinilor săi, pe care le-a absorbit cu răbdare până la transformarea întregului domeniu literar în colonie”⁸. Oferind, în primul rând, posibilitatea unui spațiu închis, el ajunge la o „compenetrație a genurilor”, o ștergere a granițelor dintre genuri. Chiar dacă pentru o vreme individualizarea romanului e insuficientă, privilegiile lui deosebite atrag magnetic scriitorii, indiferent de domeniul de afirmare: „Din literatură, romanul face pur și simplu ce vrea: nimic nu-l împiedică să exploateze, în folos propriu, descrierea, narațiunea, drama, eseul, comentariul, monologul, discursul; sau să fie, după placul său, pe rând sau simultan, fabulă, istorie, apolog, idilă, cronică, povestire, epopee; nicio prescripție, nicio prohibiție nu-l limitează la alegerea unui subiect, a unui decor, a unui timp, a unui spațiu, nimic nu-l obligă să respecte în mod absolut singura interdicție la care se supune în general, cea care-i determină vocația prozaică; el poate, dacă crede necesar, să conțină poeme, sau pur și simplu să fie <<poetic>>”⁹. Așa se face că literatura interbelică stă, cel puțin domeniul prozei, sub reacția agresivă a romanului. Succeselor înregistrate li se adaugă și scrieri subintitulate de autori drept romane și care, după anumite opinii, nu s-ar încadra aici. Apare, așadar, ca normală atitudinea unor critici, unor „beletriști” privind posibilitățile și limitele romanului, substanța lui, vocația românilor pentru roman etc. Toate aceste discuții despre situația romanului românesc au ca scop formarea unor conștiințe estetice superioare, moderne, a înțelegerii speciei.

Dat fiind că studiile, articolele, sunt numeroase iar unele foarte cunoscute, ne vom opri numai asupra câtorva, cu un ecou mai bogat. După studiul lui Garabet Ibrăileanu *Creație și analiză*, cel dintâi care încearcă explicații ale evoluției speciei, ecoul cel mai amplu l-a stârnit articolul lui

⁶ Gheorghe Glodeanu, *Poetica romanului românesc interbelic - O posibilă tipologie a romanului*, Editura Libra, București, 1998, p. 16.

⁷ ibidem, p.18.

⁸ Marthe Robert, *Romanul începuturilor și începuturile romanului*, prefață de Angela Ion, Ed. Univers, 1983 p. 48.

⁹ Ibidem, p. 49.

Mihail Ralea, „De ce nu avem roman?”¹⁰. Criticul pleacă de la constatarea că emulația romanului e de suprafață, intenția fiind „de a se umple o lacună” și că cele mai multe dintre scrierile recomandate de autori ca romane sunt „străine de caracterul acestui fel de literatură”. Are sau nu dreptate Mihail Ralea? Răspunsul este negativ, dacă ne gândim că după *Ion* a lui Liviu Rebreanu literatura românească a consemnat și alte succese, dintre care pot fi amintite: *Pădurea spânzuraților*, *Balaurul* și *Fecioarele despletite*, *Moartea unei republici*, 1924, de Felix Aderca, *La Medeleni*, *Venea o moară pe Siret* etc. Are însă dreptate fiindcă observația lui se referă la scriitorii „mijlocii”, care-i produc această ușoară criză de scepticism. Cauza lipsei romanului la noi este văzută din perspectiva lui F. Brunetière în *Evoluția genurilor*. Romanul vine din epopee, iar noi n-am avut epopee, am avut, în schimb, balade, din care, susține Mihail Ralea, a apărut nuvela. Între limitele nuvelei s-ar consuma proza noastră. De aceea, romanul e însușit prin imitație. Neavând o burghezie, n-a avut cine să importe specia pe gustul burgheziei. Romanul nu apare și nu se dezvoltă decât în mediul burghez, unde fiecare individ constituie o personalitate, căci romanul e văzut ca „povestea vieții și a sufletului individualităților private cele mai caracteristice.” Cât timpul individul „nu este complet degajat de mediu”, romanul nu se poate impune. Dacă Mihail Ralea nu vorbește despre o respingere totală a romanului pe motiv de inaptitudine, Ovidiu Papadima¹¹ încearcă să justifice aceasta prin existența unui fatalism care se reduce la relatarea întâmplării ca atare. Este tocmai ce caracterizează povestirea, căci romanul presupune conflicte ale personajului care își caută forma reflectării neliniștitei sale conștiințe. „Nu suntem țară de romancieri” susține criticul, ci „o țară magnifică de povestitori, aproape fără nicio încordare, și de aici vine vigoarea povestirii în detrimentul romanului”. După Pompiliu Constantinescu¹² romanul românesc va deveni universal atunci când personajele vor avea o autonomie internă - idee regăsită și la Mihail Ralea. Discutând relația dintre roman și realitate, el afirmă: „Pornind de la realitatea istorică, romanul își capătă prestigiul din mitul ficțiunii: lumea epică e suprastructură, față de realitatea brută”. Romanul nostru e social, el urmărind ilustrarea unor momente din evoluția societății. Personajul ori se va adapta prin imoralitate (parvenitul), ori va fi „un învins din exces de sensibilitate și individualism pasiv” (inadaptatul). Psihologiile fiind cele două, personajele devin „concepte”, simplificatoare. Când va ieși de sub agresiunea socială, se va emancipa, va deveni personaj al unui adevărat

¹⁰ apud Nicolae Rotund, *Tudor Arghezi, prozatorul*, Editura Ex Ponto, Constanța, 1996, p. 55.

¹¹ ibidem, p. 56.

¹² idem.

roman, universal, va face trecerea de la genul autohton documentar și descriptiv, la genul pur general omenesc”. În sensul teoriei sale apreciază romanul *Ion*, deși problema lui nu-i „prea complexă” și *La Medeleni*, eșuat fiindcă a aplicat „global metoda poemului în proză la roman”. Șerban Cioculescu¹³ remarcă încă lipsa unei conștiințe clare privind înțelegerea romanului, a concepției epice rămase inerte, ceea ce duce fatal la opere care se bazează pe „tehnica nuvelei prelungite sau a însăilării de mai multe nuvele.” Vladimir Streinu¹⁴ optează pentru acel roman în care „dinamica interioară și aceea exterioară” intră în sinteză. Deși apreciază scrierile lui Camil Petrescu și ale Hortensiei Papadat-Bengescu, vede în „romanul analitic, autobiografic sau subiectiv” tendința de reducere drastică a personajelor. Axat pe „materialul de experiență sufletesc” al personajului, experiență personală, deci, romanul devine un fel de autobiografie, riscă să se manierizeze. Ne aflăm, crede criticul, într-un moment de indiscutabilă „lirizare a epocii”. În „Mișcarea prozei”¹⁵ atrage atenția asupra altei primejdii. Constatând că în prima etapa s-a realizat trecerea de la proza scurtă (schiță, nuvelă) la roman, acum urmează transformarea romanului în cronică, lipsa invenției epice ar fi compensată prin „transcrierea evenimentelor din realitatea contingentă a epocii”. Situația se explică prin confuzia unor scriitori care „disting destul de greu între ficțiunea care dă sentimentul realității și între realitatea însăși care nu operează asupra spiritului cu farmecul ficțiunii”, exceptându-i pe G. Călinescu și I.M. Sadoveanu. Dacă Eugen Lovinescu nu a făcut prea multe considerații teoretice asupra romanului românesc în epocă, privind destinul acestuia (nu ignorăm, desigur, ideea lui despre maturizarea romanului prin evoluția dinspre rural spre urban, impunând o psihologie complexă, deci de la subiectivitate la obiectivitate), G. Călinescu, în schimb, și-a exprimat opiniile de nenumărate ori. În mare, dorința lui era să consacre literatura sa romanescă prin ideile teoreticianului. Romanul este literatură, adică un act deliberat, o elaborare lucidă care are o intenție artistică bine precizată. După ce acesta este gândit în toate articulațiile, poate fi scris. Conștiința artistică presupune o construcție controlată. Afirmând că romanul, „sinteză epică”, este o invenție doar în structură, „un act de cunoaștere, metodic și liniștit ca o disecție, sau, dacă vrei, pasionat și rece, cu nervii supravegheați”, teoreticianul se plasează în opoziție cu adepții autenticității. Se observă că cele mai multe dintre articolele lui pot fi privite ca polemici, directe sau indirecte, la tezele lui Camil Petrescu, el însuși abordând polemic întrebarea titlu a lui Mihail Ralea, „De ce nu avem roman?”. Fiind împotriva unor

¹³ ibidem, p. 57.

¹⁴ idem.

¹⁵ idem.

convenții românești, romancierii autenticității cad ei înșiși în convenție. În „Document și transfigurare”¹⁶ scria: „S-a început și la noi să se socotească romanul ca un gen aparte, pentru care nu e nevoie de talent, ci de autenticitate...Unui romancier i se poate ierta să n-aibă stil, culoare lexicală, dar el trebuie să fie scriitor, adică trebuie să dea oricărui fapt pe care pune mâna o astfel de structură încât acela să nu se mai poată explica decât ca un mod al personalității sale. Construcția, autenticitatea, masivitatea, sentimentul de viață, toate acestea sunt condiții de amănunt și adesea simple iluzii critice. Fundamentală rămâne puțința de transfigurare a lumii, de absorbție a ei în lumea interioară.” „Tipurile umane sunt puține” afirma G. Călinescu în „Individ și tip”¹⁷. În „Camil Petrescu, teoretician al romanului”¹⁸ combătea opiniile romancierului, afirmând: „Nu trebuie să fii moralist leibnizian ca să nu vezi că pe lume sunt rase, popoare, oameni buni, oameni răi, ambițioși și apatici, zgârșiți și risipitori. Ba chiar am fi îndreptățiti să zicem că numai categoriile sunt reale, indivizii fiind simple aparențe ale tipurilor”. Mai apoi, decreta: „Romanul nu apare decât când ne dăm seama că începe să se organizeze o lume de tipuri și de caractere. Exemplară în sfera romanului rămâne opera lui Balzac, fiindcă aici documentul istoric devine document fictiv și capătă „o înaltă semnificație umană” prin „viziunea caracterologică umană, reflectată de tipologia personajelor”. În felul acesta adeziunea pentru clasicism e justificată. În *Sensul clasicismului* după ce afirmă: „fiecare nație de pe lume e îndreptățită să speră că va fi sortită să exprime de la locul ei terestru adevărurile universale”, trage concluzia că noi „suntem geografic și spiritual, mai aproape decât mulți alții de străvechea Heladă”. Și despre dispariția frontierelor dintre specii pe care le înregistrează romanul se exprimă G. Călinescu, în „Nicio graniță”¹⁹: „Pentru cronicarul român genurile își au legile lor fixe (întocmai ca în manualele de școală): poezia lirică e una, cea epică e alta, nuvela e nuvelă, romanul e roman. Și fiindcă e vorba acum de roman, acest fel de compunere trebuie să fie neapărat epic, să dea impresia de viață, să fie obiectiv, să nu fie liric și câte și mai câte. În realitate, nu există decât teoreticește un gen strict al romanului, și singura definiție ce i s-ar putea da e aceasta: scriere de dimensiuni mari, bizuită pe fapte ca elemente de documentare a conștiinței umane...Romanul modern este în fond o posibilitate largă pentru scriitor de a-și exprima sufletul în integralitatea lui. Nicio graniță și nicio condiție nu i se poate pune afară de aceea, de la sine înțeleasă, a calității literare”. Asupra acestei concluzii va

¹⁶ ibidem, p. 58.

¹⁷ idem.

¹⁸ idem.

¹⁹ ibidem, p. 59.

reveni în „Prejudecăți”²⁰: „Singurul indiciu serios de valoare îl dă aspectul literar al romanului, urma aceea de inhibare a inefabilului personal în materialul obiectiv. În „Câteva cuvinte despre roman”²¹ după ce face constatarea că în special prin Liviu Rebreanu s-a schimbat mentalitatea cititorului, în sensul că există romane românești, vorbește despre existența unor teme românești, „care nu trebuie inventate, ci numai scoase din îndelunga observare a mării literaturi și tratate”. Temele ar fi șase la număr, însă ca și în alte situații, nu le limitează la atât, ceea ce înseamnă că dorește să indice un curs pentru o perioadă anume. Iată care sunt, după G. Călinescu, subiectele romanului: „1. Istoria tânărului care vrea să pătrundă cu orice chip în viață, subordonând toate afecțiunile acestei pasiuni: ambițiosul plat, comun; 2. Istoria ambițiosului idealist, în stare de toate înfrângerile pentru glorie, putând oscila între ratare grandilocventă și geniu posac; 3. Istoria femeii nesatisfăcute, căzând la maturitate în dezordinea pasiunii romantice; 4. Istoria bărbatului matur, plictisit de căsnicie, distrugându-și viața și familia în experiențe erotice tardive; 5. Istoria bărbatului sau a femeii care, neizbuteți ei înșiși în viață, își revarsă energiile asupra copiilor, devenind personaje odioase pentru alții și apăsătoare pentru propria lor progenitură; 6. Romanul incapacității de adaptare, care nu duce la lirism, ca în nuvelistica noastră, ci la invidie și alte câteva, dar foarte puține”, încheie criticul.

Romancierii despre roman

De multe ori mai novatori, mai intuitivi decât criticii s-au dovedit unii romancieri care și-au exprimat părerile la un mod polemic, ironic sau de credință. Noi ne vom opri numai asupra câtorva romancieri ale căror idei contribuie, mai mult sau mai puțin, la afirmarea unui climat efervescent.

Numeroase sunt interviurile acordate de Liviu Rebreanu în **Adevărul**, **Rampa**, **Jurnalul literar și artistic**, **Viața literară** etc., reproduse în **Jurnal**, mărturisirile directe, dar care nu dovedesc atracția spre teoretizare. Aceasta, declara romancierul, este o treabă a criticilor. Câteva observații ajută, totuși, la crearea unui adevărat colocviu despre romanul românesc. Fără să se fi declarat explicit anticalofil, fundamentală pentru el rămâne intenția, exprimarea ei precisă, neîmbrăcată în veșminte iluzorii artistice, căci „cred că e mult mai ușor a scrie <<frumos>>, decât a te exprima exact”. Expresia stă la baza operei dar nu ca scop în sine, ci ca mijloc: „De dragul unei fraze strălucite sau a unei noi împerecheri de cuvinte, nu voi sacrifica niciodată o intenție. Prefer să fie expresia bolovănoasă și să spun într-adevăr ce vreau, decât să fiu șlefuit și neprecis.

²⁰ idem.

²¹ ibidem, p. 60.